

לימודי דעת – תוכנית לימוד השולחן ערוך

הלכות תולעים

סימן פד – שעור 1

מראה מקומות

גמרא מכות (ט"ז, ב)

גמרא חולין (ס"ו, ב – ס"ז, א)

תוספות (חולין ס"ז, א ד"ה במים)

רא"ש (חולין פ"ג סי' מ"ח)

רמב"ם (מאכלות האסורות פ"ב הל"ח)

י"ד סימן פ"ד סעיף א

טור ובית יוסף

שו"ע, רמ"א, ש"ך, ט"ז

פתחי תשובה

תוכניות יחודיות ללימוד ההלכה - הכנה למבחני הסמיכה.

לימודי רבנות • איסור והתר • אבלות • מקוואות • נדה • קידושין • שבת • עירובין

לימודי דינינות • דיינים • עדות • שכירות פועלים • נזקי שכנים • שותפין • הלוואה • גיטין

לפרטים נוספים : 03-6166340 או באתר: www.limd.co.il

מרכז למודי דעת: רח' אלישע 29 בני ברק E-mail: limd@limd.co.il

נושא השיעור: הלכות תולעים – הקדמה ודין השרצים שבמים

תוכן השיעור:

1. סעיפי השו"ע והרמ"א
2. הקדמה קצרה להלכות תולעים
3. שרץ המים – מקור הדין
4. סעיף א – שרצים בכלים בורות שיחין ומערות
5. שרצים שפירשו ממקום גידולם בכלים ובבורות
6. שאיבה בכלי מתוך בור
7. סיכום עיקרי הדינים שהובאו בשיעור

נכתב על ידי הרב אורי גרילוס

פד דין שרצים הנמצאים במים בפירות בקמח ובגבינה. ובו י"ז סעיפים

א. שרצים הגדלים במים שבכלים ושבבורות שיחין ומערות שאינם נובעים מותרים אע"פ שאין להם סנפיר וקשקשת לפיכך שוחה ושותה מהם ואינו חושש לשרצים שבהם אם יזדמנו לתוך פיו

רמ"א: (אכל אסור לשאוב בכלי ולשתות מהם) (אשר"י פא"ט וארוך כלל מ"א וכל נו)

ואם פירשו ממקום רביתן כגון לאחורי הבור או על שפת הכלי מבחוץ אע"פ שחזרו אסורים ומסתמא אין לחוש שמא פירשו אבל אם לא פירשו אלא על דופן הכלי מבפנים מותרים:

הקדמה קצרה להלכות תולעים

בפרשת שמיני (ויקרא י"א, כ) נאמר "אל תשקצו את נפשתיכם בכל השרץ השרץ ולא תטמאו בהם ונטמתם בהם". התורה אסרה לאכול תולעים ושרצים, וחילקה אותם לשלוש קבוצות:

א. שרץ המים – שנאמר (ויקרא י"א, י) "וכל אשר אין לו סנפיר וקשקשת בימים ובנחלים מכל שרץ המים ומכל נפש חיה אשר במים שקץ הם לכם".

ב. שרץ הארץ – שנאמר (ויקרא י"א, מ"א) "וכל שרץ השרץ על הארץ שקץ הוא לא יאכל". [ישנם עוד פסוקים]

ג. שרץ העוף – שנאמר (דברים י"ד, י"ט) "וכל שרץ העוף טמא הוא לכם לא יאכלו".

בגמרא מסכת פסחים (כ"ד, א) ומכות (ט"ז, ב) מבואר: האוכל שרץ המים, עובר על ד' לאווים, האוכל שרץ הארץ עובר על חמישה לאווים, והאוכל שרץ העוף עובר על ששה לאווים.

ומפני מה החמירה התורה כל כך באיסור זה?

הפרי חדש (סוף סימן פ"ד) מבאר העניין והעתקתי לשונו: "והחמירה התורה בזה בהרבה לאוין ומלקיות להיות שהוא איסור מצוי מאוד בפירות בירקות ובקטניות ברוב מיני מאכלות, ואי

הלכות תולעים יורה דעה סימן פד סעיף א / שיעור 1

אפשר לזהר מלהכשל בהם אם לא בזריזות גדול, ולפיכך הוצרך הכתוב לזרז ביותר ולהרבות לאוין באיסור שרץ הארץ. ומעתה כל אדם יזדרז בעצמו מלהכשל באיסור זה וגם לדרוש ברבים חומרת איסורו כי היכי דלפרשו מיניה, ואני את נפשי הצלתי, ישמע חכם ויוסף לקח": עד כאן דבריו. ומכאן חשיבות הענין לעסוק בהלכות אלו ביתר שאת וביתר עוז.

שרץ המים

מקור הדין:

ויקרא (יא, ט – י)

"אֵת זֶה תֹאכְלוּ מִכָּל אֲשֶׁר בַּמַּיִם כֹּל אֲשֶׁר לוֹ סַנְפִּיר וְקִשְׁקֶשֶׁת בַּמַּיִם וּבַנְחָלִים אֹתָם תֹאכְלוּ":

"וְכָל אֲשֶׁר אֵין לוֹ סַנְפִּיר וְקִשְׁקֶשֶׁת בַּמַּיִם וּבַנְחָלִים מִכָּל שְׂרָץ הַמַּיִם וּמִכָּל נֶפֶשׁ הַחַיָּה אֲשֶׁר בַּמַּיִם שְׂקָץ הֵם לָכֵם":

הגמרא במסכת חולין (ס"ו, ב' – ס"ז, א') דנה במה שדורשים מפסוקים אלו [סוגיא זו שייכת לכל שלושת הסעיפים הראשונים בהלכות תולעים העוסקים בשרץ המים]:

"ת"ר: ממשמע שנאמר אכול את שיש לו, שומע אני אל תאכל את שאין לו, וממשמע שנאמר אל תאכל את שאין לו, שומע אני אכול את שיש לו, [הגמרא מקשה שיש כפילות בפסוקים שהיה מספיק לכתוב את מה מותר לאכול ואני יודע מכך מה אסור או לכתוב מה אסור ואני יודע מכך מה מותר] ולמה שנאן [ומדוע כפלה התורה האסור והמותר] - לעבור עליו בעשה ולא תעשה" [לעבור על אכילת שרץ המים שאין לו סנפיר וקשקשת בעשה ולאן]

הגמרא מביאה בהמשך הברייתא: שדנה בשרצים הנמצאים במים שבכלים בבורות שיחין ומערות.

"לא התיר אלא בכלים, מנין לרבות בורות שיחין ומערות ששוחה ושותה מהן ואינו נמנע? [מצאנו שהתורה התירה שרץ המים הגדל בכלים מנין שמותר לשתות ממי בורות שיחין ומערות למרות שיתכן ויש במים שרצים] ת"ל תאכלו מכל אשר במים. [דורשים מהפסוק תאכלו מכל אשר במים שמותר לאכול שרצים מבורות שיחין ומערות] היכן התיר בכלים? [הגמרא שואלת מה הדרשה המתירה אכילת שרצים הנמצאים במים שבכלים] דכתיב את זה תאכלו מכל אשר במים וגו', בימים ובנחלים הוא דכי אית ליה אכול דלית ליה לא תיכול, הא בכלים - אף על גב דלית ליה אכול, [מזה שהתורה הדגישה כל שיש לו סנפיר וקשקשת תאכלו 'בימים ובנחלים' אכול משמע שמים שבכלים אפשר לאכול השרצים גם ללא סימנים אלו] אימא: בכלים אף על גב דאית ליה לא תיכול! [הגמרא מקשה שנדייק מהפסוק לחומרה ששרצים שבכלים לא יועילו הסימנים ואסור לאוכלם כלל] לא סלקא דעתך, דכתיב וכל אשר אין לו סנפיר וקשקשת בימים ובנחלים

הלכות תולעים יורה דעה סימן פד סעיף א / שיעור 1

מכל שרץ המים, בימים ובנחלים - דלית ליה לא תיכול, הא בכלים, אף על גב דלית ליה - אכול. [הגמרא דוחה אפשרות זו שהרי התורה כתבה שכל שאין לו סימני כשרות אסור באכילה בימים ובנחלים ומשמע שבכלים מותר].

הגמרא (ס"ז, א) ממשיכה לדון מה הדין של שרצים הנמצאים במים שבחריצים ובנעיצים:

"במים - כלל, בימים ובנחלים - פרט, במים - חזר וכלל, כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט, מה הפרט מפורש - מים נובעים, אף כל - מים נובעים, מאי רבי - חריצין ונעיצין לאיסורא, ומאי מיעט - בורות שיחין ומערות להתירא". [הגמרא מבארת על פי הכללים שהתורה נדרשת בהם, כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט, וכאן הפרט הוא 'מים ונחלים' ולכן רק מה שדומה לפרט שהוא מים נובעים נאסר כגון חריצים ונעיצים שהם מקומות שיש בהם מים נובעים, לעומתם מים שבבורות שיחין ומערות שאינם נובעים אלא מים מכונסים מותרים עם השרצים שבהם].

הגמרא מביאה אפשרות לימוד נוספת, ריבוי מיעוט וריבוי:

"דבי רבי ישמעאל תנא: במים במים שתי פעמים, אין זה כלל ופרט, אלא ריבה ומיעט; במים - ריבה, בימים ובנחלים - מיעט, במים - חזר וריבה; ריבה ומיעט וריבה - ריבה הכל, מאי רבי - חריצין ונעיצין לאיסורא, ומאי מיעט - בורות שיחין ומערות להתירא". [כלומר כשיש שני ריבויים ומיעוט אחד אנו מרבים כל מה שדומה למפורש וממעטים מה שאינו דומה, ולכן נעיצים וחריצים שדומים לימים ונחלים התרבו לאיסור והשרצים שבהם אסורים, ואילו בורות שיחין ומערות שאינם דומים לימים ונחלים התמעטו והשרצים שבהם מותרים].

הגמרא מבארת מדוע ראינו לרבות חריצים ונעיצים ולמעט בורות שיחין ומערות:

"ואיפוך אנא! [כלומר נלמד הפוך נתיר חריצים ונאסור בורות] כדתני מתתיה, דתני מתתיה בר יהודה: מאי ראית לרבות בורות שיחין ומערות להתירא, ולהוציא חריצין ונעיצין לאיסורא? מרבה אני בורות שיחין ומערות - שהן עצורים ככלים, ומוציא אני חריצין ונעיצין שאין עצורין ככלים". [כלומר עדיף ללמוד שבורות מותרים שהרי הם דומים למים שמכונסים בכלים, ובכלים מצאנו היתר, ולאסור חריצים ונעיצים שאינם מכונסים ואינם דומים לכלים אלא לימים ונחלים].

מבואר בגמרא:

א. שרצים הנמצאים בימים ונחלים אסורים כמפורש בתורה.

ב. שרצים הנמצאים בחריצים [ארוכים וצרים] ונעיצים [ברכות רחבות כמו שעושים לדגים, רש"י], אסורים או מלימוד כלל ופרט וכלל או מלימוד ריבוי ומיעוט וריבוי.

הלכות תולעים יורה דעה סימן פד סעיף א / שיעור 1

ג. שרצים הנמצאים בכלים מותרים.

ד. שרצים הנמצאים בבורות [בור - עגול] שיחין [שיח - חפירה ארוכה וצרה] ומערות [מערה – מרובעת ויש לה קירוי] מותרים.

שרצים שבכלים בורות שיחין ומערות

כפי שנתבאר בגמרא שהבאנו, התורה התירה שרצים הנמצאים בכלים וכן בבורות שיחים ומערות. ועל פי זה **פסק הרמב"ם** (מאכלות אסורות פ"ב ה"ח) "שרץ המים הנברא בבורות ובשיחין ובמערות הואיל ואינן מים נובעין והרי הן עצורים הרי הן כמים שבכלים ומותר, ושוחה ושותה ואינו נמנע ואף על פי שבולע בשעת שתייה מאותן השרצים הדקים". **וכן פסק הטור** להלכה, מותר לשתות מים שבכלים וכן לשתות ישר ממים שבבורות שיחין ומערות ואינו חושש לשרצים שבתוכם.

להלכה

פסק השו"ע:

"שרצים הגדלים במים שבכלים ושבבורות שיחין ומערות שאינם נובעים מותרים אע"פ שאין להם סנפיר וקשקשת לפיכך שוחה ושותה מהם ואינו חושש לשרצים שבהם אם יזדמנו לתוך פיו".

ביאור דבריו: מותר לשתות מים שבכלים למרות שיש בהם שרצים שאין להם סימני כשרות, וכן מים שבבורות שיחין ומערות מותר לשתות מהם בלי סינון ואין צריך לחשוש לשרצים שיזדמנו לתוך פיו.

הש"ך (א) מביא מהראשונים שהוא הדין לשרצים הגדלים בשאר משקים, מותר לשתותם. [כמבואר בטור וברמב"ם ובסמ"ג וכן בשו"ע להלן ס"ג]

הט"ז (ב) מביא מהא"ה (איסור והיתר הארוך) שמותר לשתות המים עם השרצים רק באופן שאין הדבר מאוס בעיניו, אבל אם המים מאוסים אסור משום 'בל תשקצו'. וכן אם יש חשש סכנה לשתות השרצים אסור, וכן פסק הרש"ל.

הש"ך (ב) מביא גם כן מספר החינוך שאין איסור משום 'בל תשקצו'. ומקשה הש"ך מהדין המבואר ברמ"א (סי' י"ג) שאסור לאכול דג כשר חי משום 'בל תשקצו', ומדוע כאן מותר? הש"ך מתרץ: א. כאן כוונתו רק לשתות המים ולא לאכול השרצים. ב. כאן אין השרצים ניכרים. [הפרי

מגדים, מבאר שהש"ך והט"ז מסכימים שאם המים מאוסים אסור לשתותם משום 'בל תשקצו'. עוד הביא הפרי מגדים מחלוקת הפוסקים האם הולכים בזה לפי האדם אם אינו מאוס בעיניו או לפי העולם ואם מאוס בעיני רוב העולם אסור לו למרות שאין מאוס בעיניו.

שרצים שפירשו ממקום גידולם בכלים ובבורות

מקור הדין:

גמרא מסכת חולין (ס"ז, א')

"אמר רב הונא: לא לשפי אינש שיכרא בצבייתא באורתא, [לא לסנן שיכר תמרים שמצוי בו תולעים דרך קשים בערב] דילמא פריש לעיל מצבייתא והדר נפיל לכסא, [שמא השרץ יפרוש מעל הקשים ואחר כך יפול לשיכר וכשיראה השרץ בבוקר ישתה אותו בחושבו שהוא שרץ שבכלים שמותר לשתותו] והוי עובר משום שרץ השורץ על הארץ [ויעבור על איסור שרץ]. אי הכי, במנא נמי; דלמא פריש לדפנא דמנא והדר נפיל למנא! [הגמרא מקשה אם כך גם שרץ הנמצא בכלי יאסר שמא פרש השרץ לדפנות הכלי וחזר ונפל למים] התם היינו רביתיה, [הגמרא דוחה שזו דרך גידולו של השרץ שפורש לדפנות הכלי ומותר באופן זה ורק כשפרש על הקשים אסור]. ומנא תימרא – [ומה הראיה לחילוק זה] דתניא: מנין לרבות בורות שיחין ומערות ששוחה ושותה מהן ואינו נמנע - ת"ל: תאכלו מכל אשר במים, וליחוש דלמא פריש לדפנא והדר נפיל - אלא היינו רביתיה, ה"נ: היינו רביתיה. [כלומר מזה שהתירה התורה מים שבבורות ושיחין ומערות למרות שיש בהם שרצים ולא חוששים שמא פירשו השרצים לדפנות הבור וחזרו ונפלו למים משום שכך דרך גדילתם ומותר לשתותם, הוא הדין כשפרשו לדופן הכלי וחזרו, וטעם ההיתר משום שזו דרך גדילתם והתורה התירתם]. אמר ליה רב חסדא לרב הונא, תניא דמסייע לך: כל השרץ השורץ על הארץ - לרבות יבחושין שסיננן; טעמא - דסיננן, הא לא סיננן - שרי. [ויש ראייה לכך מהברייתא שאסרה לשתות שרצים שסיננו אותם שמא פירשו אבל בלא סיננו מותר].

מבואר בגמרא: מותר לשתות מים או שאר משקים מכלים ובורות למרות שיש בהם שרצים, ובתנאי שלא פירשו השרצים וחזרו למקום גידולם, ולכן אם סיננו את המים או השיכר אין לשתותם שמא נפלו השרצים דרך הסיננו חזרה למים.

ופסק הטור על פי זה "והא דשרינן דוקא כשלא פירשו אבל אם פירשו ממקום רביתן כגון לאחורי הבור או על שפת הכלי מבחוץ אף על פי שחזרו אסורין אבל אם לא פירשו אלא על דופן הכלי מבפנים לא חשיב פירשו ומותרין".

ביאור דבריו: שרצים שפירשו ממקום גידולם בכלי אם פרשו לשפת הכלי מבחוץ וחזרו אסורים, אבל אם פרשו על דפנות הכלי מבפנים מותרים.

הלכות תולעים יורה דעה סימן פד סעיף א / שיעור 1

הבית יוסף מביא מהרשב"א, שגם בבורות אם פרשו השרצים מחוץ לבורות וחזרו אסורים ורק אם פרשו לדפנות הבור מבפנים מותרים.

להלכה

פסק השו"ע

**"ואם פירשו ממקום רביתן כגון לאחורי הבור או על שפת הכלי מבחוץ
אע"פ שחזרו אסורים ומסתמא אין לחוש שמא פירשו אבל אם לא פירשו
אלא על דופן הכלי מבפנים מותרים":**

ביאור דבריו: אם השרצים פירשו ממקום גידולם בכלי או בבור לאחורי הבור או על שפתו מבחוץ, למרות שחזרו למקום גידולם אסורים. אבל אין צריך לחשוש שהדבר קרה ואם פירשו לדופן הכלי מבפנים מותרים שזו דרך גידולם. וכן אם פירשו לדופן הבור מבפנים. [שו"ך בשם הרמב"ם ועוד ראשונים]

השו"ך (ו) מוסיף שאפילו שפת הכלי רחבה אין לחשוש שפירשו השרצים לשם וחזרו, ואינו דומה למסנן על גבי קשים ששם הרגילות שהשרצים נדבקים בקשים ונופלים שנית למשקה המסונן.

שאיבה בכלי מתוך בור

מקור הדין: הבית יוסף מביא מהרא"ש, שדן האם מותר לשאוב בכלי מהבור ולשתות:

א. יש מפרשים שכל מה שהגמרא התירה לשחות [להתכופף] ולשתות מבורות ואין צריך לחשוש לשרצים שהזדמנו לתוך פיו, דווקא ששוחה ישירות מהבור לתוך פיו, אבל אסור לשאוב בכלי מהבור שמא יפרשו השרצים מהמים לדפנות הכלי ושם הרי לא נחשב למקום גידולם, ודייקו שיטתם מלשון הגמרא שמותר לשחות.

ב. הרא"ש כתב לדחות שיטה זו, לעולם מותר לשאוב בכלי מבור ולשתות ואין חשש שיפרשו השרצים לדופן הכלי. ואין לדייק מלשון הגמרא שיש לומר שהגמרא נקטה מה שהיה רגילות להתכופף ולשתות ובאמת הוא הדין לשאוב בכלי.

הלכות תולעים יורה דעה סימן פד סעיף א / שיעור 1

ג. מסקנת הרא"ש שיש איסור לשאוב בכלי משום שמוכח בגמרא שכל מקום שיש איסור אם פירשו יש לחשוש שמא פרשו. וכתב הדרכי משה שכך פסק גם האיסור והיתר הארוך.

להלכה

פסק הרמ"א:

"אבל אסור לשאוב בכלי ולקטות מהם (אשר) פא"ט וארוך כלל מ"א וכל זו".

ביאור דבריו: כל ההיתר לשתות מבורות שיש בהם שרצים הוא רק באופן ששונה ישר בפיו ממי הבור, אבל אסור לשאוב בכלי.

הש"ך (ה) מביא מהכל בו, שהאיסור הוא גם באופן ששואב בידיו מהבור שחוששים שמא יפרשו לידיו.

האחרונים מקשים: מדוע אסור לשאוב בכלי מהבור, הרי מותר לערות מים מכלי שיש בו שרצים אל כלי שני [כמבואר ברמ"א סעיף ג']. ומדוע שם לא חששו שיפרשו השרצים לדופן הכלי השני הרי לא גדלו השרצים בתוכו.

הש"ך (ד) מיישב: שמכלי לכלי מותר היות ומקום גידולם של השרצים בכלי אין חילוק בין הכלי הראשון בו גדלו לכלי השני, מה שאין כן כאן שגדלו לבור ונשאבו לכלי שאם יפרשו לדפנותיו לא נחשב למקום גידולם ואסורים. ולפי זה ביאר הש"ך שכל האיסור לשאוב בכלי הוא דווקא מבורות שיחין ומערות ולא מכלי.

הט"ז (ג) מציין לדבריו בס"ק (ה) ושם כתב חילוק אחר: שיש חשש בשאיבה בכלי שמא יפרשו השרצים על הדופן מבפנים או מבחוץ לפני שהמסקה נכנס לכלי, ורק כשמערה מכלי לכלי אין חשש משום שהשרצים כל הזמן במים וזה מקום גידולם ואפילו יפרשו אח"כ לדופן הכלי השני מותרים מכיון שהם עם המים.

עיקרי הדינים שהובאו בשיעור

- א. איסור אכילת שרצים מפורש בתורה, וישנם שלש קבוצות: שרץ המים ארבעה לאוין, שרץ הארץ חמישה לאוין ושרץ העוף ששה לאוין.
- ב. התורה החמירה מאוד באיסור זה משום שהוא מצוי מאוד במזון וכדי להזהירנו להקפיד בכך. [פר"ח]
- ג. שרץ המים האסור באכילה דווקא שגדל בימים ובנחלים אבל הגדל בכלים בורות שיחין ומערות מותר, כל זמן שלא פירשו השרצים ממקום גידולם. [גמרא ושו"ע]
- ד. שרצים הגדלים בשאר משקים הנמצאים בכלים מותרים אף הם. [גמרא ושו"ך]
- ה. ההיתר לשתות את המים עם השרצים הוא רק באופן שאין הדבר מאוס בעיניו, אך אם הוא מאוס יש בו משום 'בל תשקצו', וכן אם יש חשש סכנה אסור. [שו"ך וט"ז]
- ו. שרצים שפירשו ממקום גידולם בבורות או בכלי, אם פירשו לדופן הכלי או הבור מבפנים מותרים ואילו אם פירשו מחוץ לדופן אסורים, ולכן אין לסנן משקים עם שרצים על קשים משום שחוששים שמא פירשו וחזרו למשקים. [גמרא ושו"ע]
- ז. אין לחשוש שמא פירשו מחוץ לכלי ורק כשמסנן יש לחוש. [שו"ע] אפילו כששפת הכלי רחבה אין לחוש. [שו"ך]
- ח. נחלקו הראשונים האם מותר לשאוב מים בכלי מבור. [בית יוסף מהרא"ש] ולהלכה פסק הרמ"א שאסור לשאוב בכלי מבור. [רמ"א] וכן אסור לשאוב בידיו. [שו"ך בשם הכל בו]
- ט. האחרונים מקשים מדוע מותר לערות מכלי אל כלי ואילו לשאוב בכלי מבור אסור: יש מתרצים שאם מקור גידולם של השרצים בבור אסור להעבירם לכלי ואילו מכלי לכלי נחשב למקום גידולם. [שו"ך] ויש מתרצים ששאיבה חמורה מעירו מכלי לכלי, משום שבשאיבה יש חשש שנדבקו השרצים לדופן בלי המים משא"כ בעירו שנמצאים כל הזמן עם המים. [ט"ז]

